

ביאורים

כדי להתמודד עם המצב הנורא של אונס והעברה על דת, מכין הרמב"ם תרופה מיוחדת. תרופה זו היא ביאור שעוסק בחמישה עניינים מענייני השמד. העניין הראשון - ההבדל בין מצוות שונות במצב שמד. השני - חילול השם וענשו. השלישי - מעלת הנהרגים על קידוש השם ומעלת האנוסים. הרביעי - ההתנהגות הנכונה בשמד הנוכחי. החמישי - איך להינצל מהשמד. תרופה זו נרקחה מדברי רבותינו, חכמי התורה שבעל פה. דרכו של הרמב"ם הייתה לברר עניינים נחוצים מצד עצמם, להבדיל מספרים רבים שנכתבים כדי 'להגדיל תורה ולהאדיר'. מבחינת התקופה רדפו את היהודים גם המוסלמים, כפי שמתואר באיגרת זו, וגם הנוצרים, שהתחילו את מסעות הצלב כמאה שנה קודם לכן. מציאות חיים כזו, שבה מכל צד רדפו את הדת היהודית, איננה חדשה לעם ישראל כמו שהקדים כבר הרמב"ם, ולכן התרופה נמצאת בודאי בתוך דברי הקדמונים.

העניין הראשון שאליו מתייחס הרמב"ם הוא המצוות השונות בעת האונס. לגבי שלוש העבירות החמורות מצווה אדם ליהרג ולא לעבור לעולם. מצוות אלו חמורות מצד עצמן, ואף אם אין הגוי מתכוון להעבירו על דתו - יהרג ואל יעבור. מצוות אלה מבטאות את הערכים החשובים ביותר בעם ישראל, האידיאלים שלמענם אנו חיים - עבודת ה', ערך החיים ושמיירת הקדושה בהם. אין טעם לחיים שאינם מממשים מגמות אלה, ועל כן - 'יהרג ואל יעבור'.

לגבי כל המצוות האחרות, מלבד אלה השלוש החמורות, נחלקו האמוראים בגמרא. שיטת ההלכה היא כרבה האומר שאם הגוי כופהו לעשות עברה משום שלגוי יש הנאה בכך, אזי צריך לעבור ולא ליהרג. במקרה שבו הגוי אינו עושה כן להנאתו, אלא רוצה להעביר את היהודי על דתו - אם הדבר נעשה כגורה נגד תורת משה וגם הדבר נעשה בפרהסיא, היהודי מצווה ליהרג ולא לעבור את העברה. לדעת הרמב"ם אפילו איסור קל כמו הליכה בחוקות הגויים, כאשר הוא נעשה בפרסום - סותר את כלל התורה. עצם הפרסום של העברה נותן לה את אותה החומרה שיש בגורה כנגד תורת ישראל כולה. פגיעה במחוייבות לתורה, שהיא הנותנת משמעות ורוח לחיים, פוגמת בחיים כולם, ועל כן גם במצב כזה - 'יהרג ואל יעבור'.

הרחבות

• וחי בהם

יעבר ואל יהרג. כפי שמסביר הרמב"ם ישנם מקרים בהם על האדם ליהרג ולא לעבור על עברה חמורה, וישנם מקרים שעל האדם לעבור ולא ליהרג. מדוע רשאי האדם לעבור על דברי תורה ולא ליהרג?

הרמב"ם, בהלכות יסודי התורה כותב: "כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר 'ונקדשתי בתוך בני ישראל...' כיצד? כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו" [יסודי התורה ה, א]. מצוות התורה ניתנו לאדם בשביל לרומם את חייו ולקדש את ה'. במוותו של האדם אובדת ממנו גם אפשרות התיקון.

יסוד חשוב זה מתגלה בתורה פעמים נוספות, כמו בדין 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה'. אנו מתירים לאדם לחלל שבת בשביל לרפא חולה, כי כשהחולה יבריא הוא יוכל לשמור את השבתות כהלכתן. לכן, אף על פי שקדושת השבת לכאורה התחללה - עצמת התיקון גדולה, כי האדם יקדש שם שמים בעזרת השבתות הבאות שאותן ישמור.

אמנם, ישנם הסוברים שגם ללא סברה זו מותר היה לעבור את העברה הקלה, כיוון שמעשה שנעשה באונס אין לו משמעות [חמדת ימים]. בתחילת האיגרת למדנו סברה זו בדבריו של הרמב"ם.

לרפואת גיטה רחל בת יהודית הי"ו

(א) **וכאשר** ראיתי הדבר הזה המחלי הגוף והעינים, שמתי ידִי לקבץ סמים ובשמים ראש מספרי הקדמונים, אעשה מהם סם מועיל למחלה ההיא, שתהפא בו. וראיתי לחלק זה הענין לחמשה מינים: המין הראשון - בחלקת המצוות בעת האנס. המין השני - בגבול חלול השם וענשו. המין השלישי - במדרגת הנהרגים על קדשת השם והאנוסים באנס השמד. המין הרביעי - בענין זה השמד מפלל השמדות, ומה שראוי לאדם לעשות בו. המין החמישי - בבאור איך יאות לאדם שישמר בזה השמד, ה' יבדילנו.

המין הראשון - בחלוק המצוות בעת האנס.

יש בו שלשה חלקים: מהמצוות, והן עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים, הדין בהן הוא, שכל זמן שיאנס האדם על אחת מהן - מצוה שיהרג ואל יעבר, בכל מקום, ובכל זמן. ועל איזה ענין שיהיה. אמנם אמרי 'בכל מקום' - רצוננו בו: בין בצנעה בין בפרהסיא; ואמרי 'בכל זמן' - רצוננו בו: בין בשעת השמד בין שלא בשעת השמד; ואמרי 'על איזה ענין' - בין נתפון להעבירו^א בין לא נתפון להעבירו, יהרג ואל יעבר.

ושאר כל המצוות כלן מלבד אלה השלש, אם אנסו אנס - יביט: אם להנאת עצמו נתפון - יעבר ואל יהרג, בין בשעת השמד בין שלא בשעת השמד, בין בסתר בין בפרהסיא. וראיה לדבר, אמרם בפרק 'בן סורר ומורה': "והא אסתה פרהסיא הוואי", והשיבו: "אסתה קרקע עולם היתה. רבא אמר: הנאת עצמו שאני, ואזדא רבא לטעמיה", דאמר רבא האי גוי" וכו' (סנהדרין עד ע"א). וקנימא לן^א הלכה פרבא. אם פן, הנה נתבאר לה שכל זמן שיתפון להנאת עצמו - יעבר ואל יהרג, אפלו בפרהסיא ובשעת השמד.

ואם נתפון להעבירו - יביט כמו כן: אם היתה העת ההיא שעת שמד - יהרג ואל יעבר, בין בצנעה בין בפרהסיא; ואם שלא בשעת השמד, והיה בסתר - יעבר ואל יהרג, ואם בפרהסיא - יהרג ואל יעבר. וזה תרף^א לשון הגמרא בזה: "כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן: לא שנו אלא שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד יהרג ואל יעבר. כי אתא רבין אמר ר' יוחנן: אפלו שלא בשעת השמד לא אמרו אלא בצנעה, אבל בפרהסיא אפלו מצוה קלה מדרבנן" (שם עד ע"א). וכך אמרו: "מאי מצוה קלה מדרבנן" וכו'. ואמנם 'פרהסיא' - רצונם לומר: עשרה מישראל, וכך אמרו ז"ל: "אין פרהסיא פחותה מעשרה, וכלן מישראל" (שם עד ע"א).

חמשת המינים לרפוי חילול השם

שלוש המצוות שדיין יהרג ואל יעבור

אונס להנאת הגוי

אונס כשהתכוון להעבירו עברה

בפרהסיא - בפני רבים, בפרסום. **נתפון להעבירו** - שכוננת אונסו להעבירו עברה. **ואזדא רבא לטעמיה** - רבא הולך לפי שיטתו. **וקנימא לן** - קיים אצלנו, כך הלכה. **תרף** - עיקר. **כי אתא** - כשהגיע מארץ ישראל.

